

هویت طبیعی یا تحمیلی؟

بوستان جوانمردان، منظره‌سازی در دره کن

چکیده | مسیل‌ها و روددره‌های دامنه جنوبی البرز موقعیت جغرافیایی و توپوگرافیک ویژه‌ای برای شهر تهران پدید آورده‌اند. در سال ۱۳۴۷ رویکرد صلب و بخشی برنامه‌های توسعه شهری در برخورد با روددره‌های شهر تهران، نقش ساختاری آنها در توسعه شهری و تأمین نیاز شهروندان را نادیده گرفته و رودخانه‌ها را به کانال‌های دفع آب‌های سطحی، فاضلاب و نقاط حادثه‌خیز شهری مبدل ساخته است. در طرح جامع تهران (۱۳۸۵)، پتانسیل روددره‌ها در شکل‌دهی سازمان فضایی و تعریف پهنه‌های گردشگری در دستور کار مدیریت شهری تهران قرار گرفت. در این میان روددره «کن» به عنوان محور گردشگری شهرانتخاب و برنامه ساماندهی رودخانه و پیرامون آن تدوین شد. بوستان جوانمردان در تابستان سال ۱۳۹۱ در ساحل رودخانه کن حدفاصل پل بزرگراه همت و بزرگراه حکیم، در مرز میان منطقه ۵ و ۲۲ شهرداری تهران، به عنوان محصول عملی این برنامه و سیاست‌ها به بهره‌برداری رسید.

امروز با گذشت بیش از ۳ سال از بهره‌برداری بوستان جوانمردان، تبدیل این پروژه مهم به یکی از ضعیف‌ترین بوستان‌های شهر تهران مورد پرسش قرار می‌گیرد. چرا پروژه‌ای در این مقیاس با وجود تأکید و توجه ویژه اسناد بالادست و مدیریت شهری با شکست مواجه می‌شود؟ چرا با وجود هدف احیاء و پیوند رودخانه با شهر و شهروندان، این پروژه نه تنها در جذب مخاطب ناموفق می‌باشد، بلکه خود به عاملی در نابودی هویت طبیعی و فرهنگی رودخانه کن تبدیل شده است؟

این نوشتار بر مبنای اسناد موجود و روند طی شده از تعریف، برنامه‌ریزی، طراحی و اجرا، به بررسی دلایل دور شدن پروژه بوستان جوانمردان از اهداف اولیه ساماندهی و احیاء رودخانه کن می‌پردازد.

فاصله میان اهداف و راهبردهای بیان شده در برنامه ساماندهی ویژه روددره کن در طرح‌های موضوعی - موضوعی طرح جامع ۱۳۸۵ و طرح ساماندهی رودخانه کن و پیرامون آن توسط مهندسیین مشاور آرمانشهر تا سیاست‌گذاری و اقدامات صورت گرفته در مقیاس میانی و خرد توسط مهندسیین مشاور آتک به عنوان طراح اصلی پروژه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در نهایت عدم شناخت طراح از ارزش‌های طبیعی و منظرساز روددره کن را عامل مهم عدم توانایی طرح ارائه شده در پاسخ‌گویی به اهداف مورد نظر طرح جامع و شکست پروژه می‌داند.

واژگان کلیدی | رودخانه کن، بوستان جوانمردان، طرح ساماندهی رودخانه کن، منظر طبیعی رود.

تصویر
Pic5

تصویر ۵: تشدید انقطاع فضایی بین دو طرف رودخانه با کانالیزه کردن و ایجاد تراس بندی‌های زیاد. مأخذ: آرشیو پژوهشکده نظر.

Pic5: The intensification of spatial separation between the two sides of the river and vast terracing. Source: Archive of Nazar research center.

آیدا آل‌هاشمی،
دکتری معماری منظر.

ayda.alhashemi@yahoo.com

یوسف باقری،
کارشناس ارشد معماری
منظر، دانشگاه تهران.

yousefbagheri788@yahoo.com

عرفان اخوان،
کارشناس ارشد معماری
منظر، دانشگاه تهران.

erfan.akhavan@gmail.com

کردن و پوشاندن مسیل‌ها و رودها را در طرح دفع آب‌های سطحی تهران (سال ۱۳۵۳) مهیا ساخت و تا امروز نیز همچنان مبنای بسیاری از پروژه‌های شهری در ارتباط با رودهاست. عدم توجه به ظرفیت‌های روددره‌ها در شهر تهران، در کنار بی‌توجهی به حفظ و احیاء حریم و بستر طبیعی آنها در طرح‌های ساماندهی و جامع بعد از انقلاب نیز ادامه یافت. در طرح جامع سال ۱۳۷۰ و طرح استراتژیک سال ۱۳۷۴ نیز همین رویکرد ادامه یافت و تنها بحث زدودن آلودگی از مسیل‌ها در این زمان مطرح شد. به هر تقدیر این رویکرد تک‌بعدی و مزاحم‌نگر به رودرها، پس از انقلاب تا به امروز همچنان در بدنه مدیریت شهری ادامه دارد. در طرح جامع تهران (۱۳۸۵) همگام با تغییرات جهانی در توجه به ارزش‌های طبیعی و فرهنگی درون شهرها، روددره‌های تهران نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شدند. در مقیاس کلان «ایده اولیه توسعه فضایی و کالبدی تهران بر اساس ساختاری غیرمتمرکز و چند اندامی مبتنی بر الگویی شبکه‌ای از محورها و سلسله مراتبی از مراکز ارائه شد که محورها و شبکه‌های اصلی این طرح منطبق بر مسیل‌های طبیعی شمالی جنوبی تهران شکل گرفته است» (مهندسين مشاور بوم سازگان، ۱۳۸۵، الف: ۳۲ و ۳۳) و در مقیاس‌های میانی و خرد، رودرها به عنوان پهنه‌های تفرجی و گردشگری و مؤلفه‌های هویت بخش مورد توجه قرار گرفتند (جدول ۱).

جدول ۱: تغییر رویکرد طرح‌های جامع شهر تهران به رودرهای درون شهر در طول نیم قرن.
 مأخذ: فرمانفرمایان، ۱۳۴۷، مهندسين مشاور آتک، ۱۳۶۸، مهندسين مشاور بوم سازگان، ۱۳۸۵.

Table 1: A change in Tehran comprehensive planning approach to urban river valleys in half a century.
 Source: Farmanfarmayan, 1968, Atek consulting engineers, 1989, Boom Sazgan Consulting engineers, 2006.

جریان هوا و مسیرهای ارتباطی شمالی جنوبی به شمار می‌روند. با همه این اوصاف، تا حد زیادی وضعیت نابسامان امروز رودخانه‌های تهران، نتیجه رویکردهای طرح‌های توسعه شهر تهران است. طرح جامع سال ۱۳۴۷ به صورت مشخص رویکرد مدیریت شهری به روددره‌های تهران را برای حدود نیم قرن پایه گذارد. طرحی که با نگاهی صلب و تک‌بعدی رودها و مسیل‌های جاری در شهر را تا سطح مسیل‌ها و کانال‌های دفع آب‌های سطحی و سیلاب‌ها پائین آورد و زمینه کانالیزه

مقدمه | با توسعه تهران خارج از حصار شهر از اواخر قاجار و به ویژه دوران پهلوی تا امروز، مجموعه رودها و مسیل‌های جاری از دامنه‌های جنوبی البرز به بازیگرانی مهم در منظر شهر تبدیل شدند. رودخانه‌های تهران طی قرن‌ها نقش ساختاری در توسعه تهران خارج از دیوارهای شهر و مجموعه‌های زیستی منطقه داشتند و برای سال‌ها به خاطرات جمعی شهروندان و فضای تفریح سنتی آنها شکل داده است. امروز نیز روددره‌های هفتگانه به عنوان محورهای شمالی جنوبی شهر تهران، محورهای اصلی

روددره‌ها و مسیل‌ها به عنوان مسیرهای انتقال سیلاب و دفع آب‌های سطحی	طرح جامع تهران شهر ۱۳۴۷
تأکید بر کانالیزه کردن و پوشاندن جوی‌ها به ویژه در نواحی مرکزی شهر	
تأکید بر تأمین آب مورد نیاز شهر از منابع دوردست و بهره‌گیری از منابع تحت‌الارضی به شیوه مکانیکی	طرح جامع ساماندهی شهر تهران سال ۱۳۷۰
روددره‌ها و مسیل‌ها به عنوان مسیرهای انتقال سیلاب و دفع آب‌های سطحی	
تأکید بر آلودگی زدایی از آب‌های زیرزمینی (قنوات) و آب‌های جاری در جوی‌ها و مسیل‌ها	
تأکید بر آلودگی زدایی و استفاده از آب روددره‌ها در شبکه آبی شهر تهران	
تأکید بر دفع آب‌های سطحی و فاضلاب از طریق حفر تونل‌های سرپوشیده	طرح استراتژیک شهرداری تهران (تهران-۸۰) سال ۱۳۷۴
روددره‌ها و مسیل‌ها به عنوان مسیرهای انتقال سیلاب و دفع آب‌های سطحی	
تأکید بر آلودگی زدایی و استفاده از آب روددره‌ها در توسعه فضاهای سبز شهری	
تأکید بر تصفیه فاضلاب و بهره‌گیری از آب آن	طرح جامع شهر تهران سال ۱۳۸۵
تأکید بر صرفه جویی در مصرف آب و فرهنگ سازی در صرفه جویی در مصرف آب	
روددره‌ها به عنوان عناصر شکل دهنده به سازمان فضایی شهر	
رودرها به مثابه عرصه‌های بارز طبیعی: تأکید بر حفاظت و ساماندهی این عرصه‌ها	
رودرها و مسیل‌ها به مثابه عرصه‌های تفریح و تفریح شهروندان	
رودرها و مسیل‌ها به عنوان عنصری برای دفع و کنترل سیلاب	تأکید بر آلودگی زدایی از شبکه آب‌های سطحی و زیرزمینی
تأکید بر آلودگی زدایی از شبکه آب‌های سطحی و زیرزمینی	

**حفظ و احیای مناظر طبیعی
در شهر همواره نیازمند یک رویکرد
«عینی - ذهنی» است. کیفیت
طبیعی رودر کن به عنوان یکی از
مهمترین عناصر طبیعی
شهر و ایجاد تشخیص، هویت و
خوانایی در امتداد رودخانه
نیازمند مدیریت مطلوب منظر
طبیعی شهر می باشد.**

با باغات و همچنین با بهره برداری معادن شن رودخانه تا عمق زیاد مواجه بود. با توجه ویژه طرح جامع سال ۱۳۸۵، ذیل برنامه های ساماندهی طرح های موضعی، در برنامه ساماندهی «پهنه های تفرج و گردشگری»، مدیریت شهر، برای احیاء و ساماندهی رودر کن به مثابه محور گردشگری تهران کمر همت گذارد. در مجموعه طرح های موضعی و موضوعی طرح جامع به صورت مستقیم و ویژه به رودر کن پرداخته و برای احیاء و تبدیل آن به محور گردشگری و تفرجی شهر تهران، ذیل برنامه ساماندهی رودر کن راهبردها و سیاست هایی را ارائه داد (جدول ۲). طرح بالادست در ساماندهی رودر کن و تبدیل آن به محور گردشگری به صورت ویژه به حفظ کیفیت طبیعی

خسارات و تلفات جانی داشته است، اولین مربوط به اردیبهشت سال ۱۳۷۲ که خسارات زیادی به ده سلوقان، باغات کن و جاده مخصوص کرج و سایر پل های عبوری از روی رودخانه وارد کرد (صابری، ۱۳۹۰: ۷۱) و دیگری در خرداد ۱۳۹۴ خسارات مالی و جانی به همراه داشت. تا سال ۱۳۸۸ بستر رودخانه کن در بیشتر طول مسیر خود، بر خلاف سایر رودخانه های تهران، به صورت طبیعی باقی مانده بود. پیوستگی فضایی رودخانه از شمال تا جنوب در کنار دبی نسبتاً بالا و بکر ماندن بیشتر بسترو محدوده های اطراف آن به ویژه منطقه همجوار با باغات کن در بیشتر فصول سال آن را به مهمترین رودخانه شهر تهران و تفرجگاهی غیر ساماندهی شده برای همسایگان اش تبدیل کرده بود. پتانسیلی قابل توجه برای توسعه فضاهای گردشگری تهران به شمار می رفت (تصویر ۱). در کنار این ویژگی های منحصر به فرد، رودر کن همانند سایر رودر کن های تهران با مشکلات و تهدیدهای متعددی روبه رو است از جمله: آلودگی بالا ناشی از تخلیه فاضلاب های مسکونی و صنعتی، زباله ها و نخاله و تجاوز به حریم رودخانه توسط نواحی مسکونی

در طرح جامع (۱۳۸۵) رودخانه کن به صورت ویژه به عنوان محور گردشگری مورد توجه قرار گرفته و از عناصر مهم سازمان فضایی تهران به شمار می رود. در طرح های مطالعاتی و برنامه ریزی متعددی رودخانه کن مورد توجه قرار گرفت^۱. در این میان دو طرح به صورت ویژه به رودر کن اختصاص یافتند: طرح جامع؛ ذیل برنامه های ساماندهی طرح های موضعی، در برنامه ساماندهی «پهنه های تفرج و گردشگری» ساماندهی رودر کن به عنوان محور گردشگری شهر تهران مورد توجه قرار گرفت و در سال ۱۳۸۸ طرحی با عنوان «طرح ساماندهی رودخانه و مسیل کن و فضاهای پیرامون» توسط مهندسین مشاور آرمان شهر تدوین شد^۲. در نهایت مهمترین محصول این رویکرد نوین مدیریت شهری به رودر کن، اجرای بوستان جوانمردان در ساحل رودخانه بود که فاز نخست آن در حد فاصل بزرگراه همت و حکیم در سال ۱۳۹۱ افتتاح شد.

این نوشتار به صورت ویژه به میزان موفقیت بوستان جوانمردان در برآوردن اهداف مورد نظر دو طرح بالادست در ساماندهی رودخانه کن و تبدیل آن به محور گردشگری شهر تهران می پردازد و به دنبال چرایی تنزل نتیجه کار از اهداف اولیه تعیین شده است.

رودخانه کن به مثابه محور گردشگری شهر تهران

رودخانه کن مهمترین رودخانه سطح شهر تهران با دبی دائمی، وسیع ترین حوزه آبریز را در میان رودخانه های شهر داراست. در واقع تنها رودخانه جاری از دامنه های جنوبی البرز است که شمال تا جنوب تهران را طی می کند و در طول مسیر، آب رودخانه های درکه، فرحزاد و حصارک از طریق سیل برگردان غرب به آن سرازیر می شود. رودخانه کن در محدوده کوهستانی به صورت دره ای و با شیب زیاد شکل گرفته، با ورود به باغات کن از شیب رودخانه و حالت دره ای آن کاسته شده و عرض رودخانه افزایش می یابد، با عبور از جاده کرج عرض رودخانه کاهش یافته و در نهایت به رودخانه کرج می پیوندد. براساس گزارشات سیل تهران، رودخانه کن دو بار سیلاب قابل توجه با

جدول ۲: راهبردها و سیاست های برنامه ساماندهی رودر کن.
مأخذ: مهندسین مشاور بوم سازگان، ۱۳۸۵: ۵۲-۵۰.

Table2: Organizing strategies and policies for Kan river valley.
Source: Boom Sazgan Consulting engineers, 2006: 50-52.

حفظ کیفیت طبیعی رودر کن به عنوان یکی از مهمترین عناصر طبیعی شهر	
۱	<p>ایجاد تنوع در امکانات گردشگری به منظور برقراری تناسب در بهره برداری از امکانات در فصول تابستان و زمستان</p> <p>حفاظت از محیط زیست رودخانه و کاهش آلودگی زیست محیطی</p> <p>ایجاد تشخیص، هویت و خوانایی در امتداد رودخانه</p> <p>جلوگیری از دخل و تصرف در حریم رودخانه و صیانت از حرایم طرفین مسیل کن</p> <p>استفاده از حرایم (مسیل - برق) جهت ایجاد محورهای گردشگری - فرهنگی</p> <p>گسترش عرصه های سبز به شکل پارک های خطی در دو سمت رودخانه به منظور گردشگری و گذران اوقات فراغت با محوریت حفظ منابع طبیعی</p> <p>ایجاد فضاهای تفریحی و تسهیلات مرتبط مانند مسیرهای پیاده روی، سوارکاری، دوچرخه در طول محور</p> <p>تدوین ضوابط و مقررات اختصاصی برای ساماندهی محور و تعریف مدیریت یکپارچه و هم راستا با مدیریت کلانشهری تهران</p>
۲	<p>سیاست های کلی ساماندهی محور کن</p> <p>تأمین آب دائمی رودخانه کن از منابع مختلف اطراف به منظور ارتقاء نقش عنصر طبیعی آب در این محدوده</p> <p>حفظ کاربری های پیرامونی نظیر باغات کن و مزارع جنوب</p> <p>آزادسازی حریم رودخانه کن به منظور استقرار خدمات مرتبط با گردشگری و کاهش خسارات احتمالی ناشی از پدیده سیل</p> <p>ساماندهی هدایت آب های سطحی فضاهای پیرامونی این محدوده به منظور کاهش خطر افزایش حجم آب رودخانه و بروز مشکلاتی همچون آبگرفتگی مناطق همجوار رودخانه، شکستگی پایه پل ها واقع در مسیر.</p>

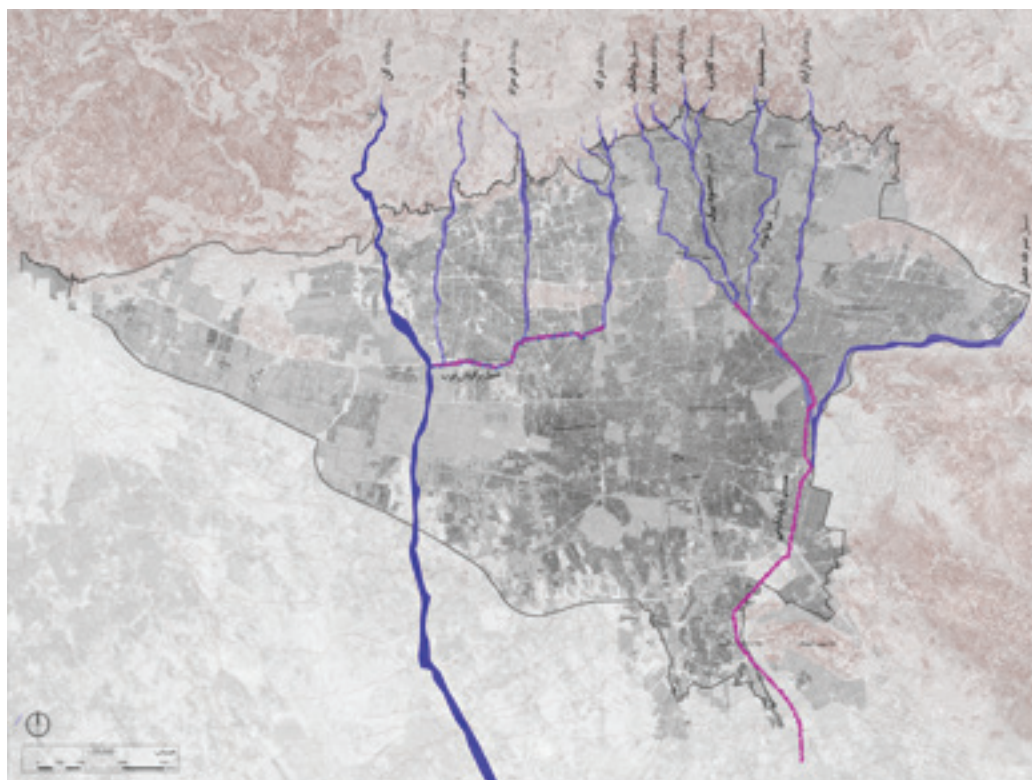
جدول ۳: اهداف و ویژگی‌های بوستان جوانمردان به روایت مشاور طرح. مأخذ: مهندسین مشاور آتک، ۱۳۹۰.

Table3: Goals and garden features of Javanmardan Park narrated by design consultants. Source: Atak consulting engineers, 2011.

<p>کنترل و مدیریت بر سیلاب‌های فصلی (اجرای مقاطع هدایت آب‌ها بر اساس سیلاب‌های ۲۵، ۱۰۰ و ۳۰۰ ساله)</p> <p>بهبود منظر شهری تهران و منطقه ۲۲ و رفع آلودگی‌های بصری</p> <p>افزایش سرانه فضای سبز شهر تهران و استفاده حداکثر از اراضی پیرامون مسیل به جهت کاشت درختان و فضاهای سبز مؤثر بر بهبود شرایط آب و هوایی و حفظ و احیای باغ‌های کن به عنوان میراث تاریخی طبیعی شهر تهران.</p> <p>احترام به طبیعت موجود، حفظ و احیای آن (بدون قطع حتی یک درخت) و حفظ ترانسه‌های با ارزش طبیعی با رعایت حریم ۱۵ متر از آنها.</p> <p>رفع آلودگی‌های زیست محیطی از سفره‌های آب زیرزمینی شهر تهران (جلوگیری از هدایت فاضلاب‌های هم‌جوار به کانال، جمع‌آوری زباله‌های خطرناک از محیط پیرامون، جمع‌آوری زباله‌های ساختمانی و تأثیرات منفی آن بر خوان‌های زیرزمینی، احیای قنوات قدیمی و بهره‌برداری و تقویت آنها)</p>	<p>۱</p> <p>بهبود شرایط محیط زیستی شهر تهران و مناطق پیرامون بوستان کن</p>
<p>بهبود شرایط اجتماعی شهروندان ساکن در منطقه ۲۲ (ساخت فضاهای خدماتی، ورزشی، فرهنگی و تفریحی در اراضی بالادست)</p> <p>توزیع مناسب فضاهای تفریحی و گذران اوقات فراغت برای شهروندان تهرانی به جهت نیل به هدف پیشرفت و عدالت اجتماعی</p> <p>احداث و توزیع فضاها برای کلیه گروه‌های سنی، جنسی و جسمی</p> <p>افزایش جاذبه‌های گردشگری و ضریب اقامت گردشگران در شهر تهران (گردشگری طبیعی - اکوتوریستی، گردشگری فرهنگی، ورزشی و گردشگری شهری و در نهایت دستیابی به سطح کیفی پارک‌های سلامت)</p> <p>هویت بخشی مجموعه از طریق احداث عناصر کالبدی مانند تندیس‌های مشاهیر و جوانمردان ایرانی و معرفی فرهنگ غنی ایرانی اسلامی به گردشگران داخلی و خارجی</p> <p>افزایش حس تعلق ساکنین و جوانان به محل زندگی خود</p> <p>پیوند مناطق هم‌جوار به یکدیگر از طریق احداث فضاهای سبز و پهنه‌های کالبدی با ارزش</p>	<p>۲</p> <p>بهبود شرایط اجتماعی و فرهنگی منطقه و توزیع عادلانه فضاهای تفریحی در سطح شهر</p>
<p>سطح بندی پهنه طرح و اراضی پیرامون به کاربری منطقه‌ای، ملی و فراملی</p> <p>حضور کلیه هنرمندان در منظرسازی و بهره‌برداری از مجموعه</p> <p>افزایش سطح خوانایی و هویتی مجموعه با استقرار کاربری‌های جذاب و متنوع در فواصل مناسب</p>	<p>۳</p> <p>بهبود منظر شهری</p>
<p>افزایش سطح امنیت و ایمنی در شرق منطقه ۲۲</p> <p>ایجاد پهنه مناسب جهت پذیرایی و اسکان شهروندان در مواقع بحران و زلزله</p> <p>افزایش ایمنی سایت از طریق نصب نرده‌های حفاظتی در حاشیه معابر و ترانسه‌های سبز</p> <p>افزایش سطح ایمنی بوستان با استقرار نقاط عطف تجمعی به فواصل مناسب و جلوگیری از تصرفات غیر مجاز</p>	<p>۴</p> <p>افزایش سطح ایمنی و امنیتی منطقه و ایجاد پهنه‌های مناسب در مواقع بحران و زلزله</p>
<p>اجرا طرح براساس ماندگاری مصالح و دستیابی به هدف توسعه پایدار</p> <p>استفاده از مصالح سازگار با محیط طبیعی و کاهش قابل توجه هزینه‌های تعمیر و نگهداری آتی</p> <p>کاشت پوشش گیاهی و درختی با رژیم آبیاری مناسب و حداقل و استفاده از سیستم آبیاری قطره‌ای و بارانی</p> <p>بهره‌برداری از بوستان در تمامی فصول و با انتخاب مصالح و عرض مناسب</p>	<p>۵</p> <p>احداث مجموعه با بالاترین سطح کیفی جهت استفاده برای نسل‌های آینده</p>
<p>امکان حضور ناتوانان جسمی در کلیه فضاهای مجموعه از طریق ایجاد رامپ‌های دسترسی با شیب‌های حداکثر ۷ درصد، کارگذاری نرده‌های هدایت‌کننده و کف‌سازی‌های قابل تشخیص</p>	<p>۶</p> <p>ایجاد فضاهای مناسب جهت حضور کلیه افراد در گروه‌های مختلف سنی، جسمی و جنسی</p>

تصویر ۱: اهمیت رودخانه کن در ایجاد ساختار طبیعی شهر به دلیل پیوستگی فضایی رودخانه از شمال تا جنوب تهران. مأخذ: آرشیو پژوهشکده نظر.

Pic1: The importance of Kan River in creating a natural structure due to spatial continuity of the river from north to south of Tehran. Source: Archive of Nazar research center.

و پوشش طبیعی زمین) است، ندارد. به این ترتیب تمام تلاش مشاور در هویت بخشی و خوانایی پروژه به تمسک به مؤلفه های هویت بخش خارج از سایت متمرکز می شود: - افزایش سطح خوانایی و هویتی مجموعه با استقرار کاربری های جذاب و متنوع در فواصل مناسب. - هویت بخشی به مجموعه از طریق احداث عناصر کالبدی مانند تندیس های مشاهیر و جوانمردان ایرانی و معرفی فرهنگ غنی ایرانی و اسلامی به گردشگران داخلی و خارجی. عدم توجه مشاور به ارزش های منظر ساز و هویت بخش رود کن، زمینه ساز توجه به هویت ملی و فرمانطقه ای در بوستان جوانمردان و تحمیل هویتی خارج از هویت طبیعی سایت شد. در این مقیاس نه تنها ساحلی بودن پارک بلکه در ساحل رودخانه کن ساخته شدن پروژه نیز اثری نمی بینیم. مشاور در دام طراحی بوستان شهری با رویکرد بوستان جوانمردان ایرانی افتاد و محصول نهایی نه تنها شباهت فراوانی به پروژه بوستان نهج البلاغه در ساحل رودخانه فرحزاد دارد بلکه شباهت های فراوانی نیز در جزء فضاها، مصالح و مبلمان با سایر بوستان های سطح شهر تهران پیدا کرده است. طرح از توجه به

سال فاز یک پروژه به بهره برداری رسید. مهندسین مشاور آتک به عنوان مشاور و مجری طرح، موارد زیر را به عنوان اهداف و ویژگی های طرح خود بیان می کند (جدول ۳). مشاور طرح به صورت مشخص بازه زمانی کوتاه طراحی و اجرای پروژه را از دلایل اصلی در ناتمام ماندن فرآیند مطالعات، ایده سازی و طراحی و در نتیجه پایین آمدن کیفیت فضایی پروژه نسبت به ایده آل های مشاور عنوان کرده است. در کنار تمامی کاستی ها و معضلات پروژه، نحوه پاسخ دهی مشاور به هدف حفظ کیفیت طبیعی رودخانه کن به عنوان یکی از مهمترین عناصر طبیعی شهر و بیان راهبرد ایجاد تشخیص، هویت و خوانایی در امتداد رودخانه، بیشترین تأثیر را در نقد پروژه به عنوان مهمترین طرح شهری تهران در خصوص رودخانه ها داشته است. تلاش مشاور در بحث حفظ ارزش های طبیعی رود کن به حفظ تک درختان و ترانسه خاکی با حریم ۱۵ متر از آن اکتفا می کند و برنامه ای در حفظ منظر رود کن که مجموعه ای از همه عناصر منظرین سایت (ساحل شنی، بدنه های ترانسه خاکی، مسیر طبیعی رود، رنگ، بافت

آن به عنوان یکی از مهمترین عناصر طبیعی شهر تهران تأکید می کند و بر ایجاد تشخیص، هویت و خوانایی در محدوده رودخانه، حفظ محیط زیست رودخانه و تأمین آب با دبی ثابت و دائمی صحنه می گذارد. در گام بعد برگسترش امکانات تفریحی، گردشگری و بهره گیری از امکانات و حرایم موجود در توسعه امکانات تفریحی اشاره دارد.

بوستان جوانمردان، جایگزینی برای رودخانه کن؟

بوستان «جوانمردان ایران» محصول نهایی رویه ای بود که از طرح جامع تهران ۱۳۸۵ آغاز شد و با توجه ویژه شهرداری تهران و شهرداری منطقه ۲۲ در فروردین سال ۱۳۹۰ ساخت فاز یک آن در ساحل رودخانه کن آغاز و در تابستان سال ۱۳۹۱ به دست شهردار تهران افتتاح شد. مطالعات برای آغاز طراحی پروژه از شهریور سال ۸۹، با ابلاغ پروژه به مهندسین مشاور آتک آغاز شد. در ابتدا مدت زمان ۵ سال برای انجام مطالعات، طراحی و اجرای پروژه توسط مشاور در نظر گرفته شده بود که در نهایت با اصرار کارفرما در اتمام و افتتاح سریع در عرض کمتر از دو

تصویر ۳
Pic3

ایجاد نموده و موجب شده تا طرح نهایی در پاسخ‌گویی به سیاست‌ها و اهداف اولیه که در مرحله برنامه‌ریزی مورد توجه کارفرما بوده است ناتوان بماند:

۱- طرح رودخانه کن به عنوان یکی از مهمترین عناصر طبیعی شهر، با هویت طبیعی آن ارتباطی ناموفق دارد و عدم درک طراح از ظرفیت‌های هویت‌ساز منظر رودخانه کن، زمینه‌ساز از میان رفتن رودخانه و نابودی آن بوده است. در نبود اشراف به ظرفیت‌های دره‌ای سایت و نبود تکنیک و منطق طراحی در این بستر ویژه، منطق منظرسازی بزرگراهی بر طراحی حاشیه رودخانه و دره کن حاکم و تبدیل به جداره بزرگراه شده است. حاصل آن کانالیزه شدن مسیر آب، مسیرهای آسفالت کنار کانال، دیوارهای سنگی و بلوک‌های سیمانی و سطح چمن تزئینی است که جایگزین ساحل شنی رودخانه، دره صخره‌ای و خاکی شده است (تصویر ۲). گام نخست در شکل‌دهی به این منظر تراشیدن دره و تراس‌بندی نسبتاً منظم است (اتفاقی که هم‌اکنون برای اجرای فاز بعدی پروژه بالاتر از بزرگراه همت در دست انجام است و منظره غم‌انگیزی از تخریب دره را نشان می‌دهد)؛ (تصویر ۳). طرح کاشت

مهمترین عنصر هویت‌بخش خود یعنی رود دره کن با هدف اصلی ساماندهی آن و منظر طبیعی ساحل و دره آن غافل مانده است.

پروژه در نواحی مسطح لبه‌های ورودی با جزئیات و توجهات بیشتر طراحی شده است و تنوع فضایی این نواحی بیشتر مردم را به خود جذب می‌کند. در مناطق دره‌ای و به ویژه کنار مسیل به سهل‌انگانه‌ترین صورت یعنی دیواره‌های سنگی، سطوح شیب‌دار چمن، تراس‌ها و در نهایت کانال آب و در نقاطی بسیار محدود، پل‌های فلزی برای عبور از کانال محدود می‌شود. طرحی که ضعف‌های چشمگیر آن در برقراری ارتباط و پیوستگی فضایی و حرکتی در تراس‌های مختلف، توانایی مشاور در طراحی اراضی دره‌ای را مورد تشکیک قرار می‌دهد.

در واقع منطق حاکم بر طراحی در کنار ضعف تکنیکی، مشاور را از ورود به مهمترین بخش سایت یعنی محدوده دره و رودخانه باز داشته است و طراح عمداً از ورود به بحث فضا سازی در محدوده رودخانه‌ای پروژه سرباز زده و راهکار و اقدام ویژه‌ای ارائه نداده است. نتیجه چنین برخوردی دو مشکل مهم را برای بوستان جوانمردان

تصویر ۴: تعرض به هویت اصلی سایت و نابودی مناظر اصیل و خاطره‌انگیز، علاوه بر نابودی اکوسیستم منطقه باعث تحمیل هزینه‌های بسیار زیاد در نگهداری شده است.
مأخذ: آرشیو پژوهشکده نظر، مهندسين مشاور آتک.

Pic4: Invading the original identity of the site and destroying the evocative serene landscape has resulted in ecosystem damage and extra expenditures in maintenance.
Source: Archive of Nazar research center, Atek Consulting engineers.

تصویر ۶: اغتشاشات بصری حاصل از جانمایی بی برنامه و بی کیفیت المان‌ها و عدم خوانایی مبلمان و طرح اجراشده توسط مشاور. مأخذ: آرشیو پژوهشکده نظر.

Pic6: Visual disturbances resulting from unplanned poor layout elements and illegible furniture designed by the consulting engineers. Source: Archive of Nazar research center.

تصویر ۶
Pic6

عملاً استفاده کننده مجبور به تکرار یک مسیر به صورت رفت و برگشت می شود بدون اینکه امکان دسترسی به سطح و تراسی دیگر را بیابد (تصویر ۵).
۳- در مقیاس خردتر بوستان جوانمردان به همان اغتشاش بصری دچار است که سایر بوستان های شهری تهران به آن مبتلایند. اغتشاشی که حاصل تنوع و تعدد مبلمان نصب شده در بوستان های شهری است. در اینجا نیز نخستین چیزی که به چشم می آید تنوع آبخوری ها، آلاچیق ها، سطل ها، نیمکت ها، مجسمه های تزئینی و جانمایی بی برنامه و بی کیفیت این المان ها است که کیفیت بصری را تحت تأثیر قرار داده و اغتشاش بصری پروژه را موجب می شود (تصویر ۶).

۲- طرح در برقراری ارتباط میان دو جداره شرقی و غربی رودخانه ناموفق است. تراس بندی های متعدد و مسیرهای آسفالت با سطوح مختلف سخت و نرم، جداکننده، پیوستگی منظر پروژه را به شدت مختل کرده و ارتباط و پیوستگی بصری، فضایی و مهمتر از آن فیزیکی دو جداره رودخانه به صورت حداقلی برقرار شده است. رمپ ها، پله ها و معدود پل های ارتباطی میان فضاها نه تنها به لحاظ عملکردی بلکه به لحاظ بصری و منظرین نیز در برقراری ارتباط و پیوستگی فضایی پروژه ناموفق هستند و پروژه در سطوح مختلف دچار انقطاع و شکست فضایی و بصری است. همین عدم خوانایی مسیرها مانع دسترسی مخاطبین به فضاهای مختلف پروژه شده و

بخش دره ای پروژه نیز با کاشت تزئینی گل و چمن بر سطوح شیب دار و یا گونه های «زرشک» و «ژونیپروس» و گل های «رز»، «آهار» و «یاس» درون بلوک های سیمانی کار شده بر دیواره، دره واقعی را از چشم مخفی می کند و همان منظر تکراری جداره بزرگراه های تهران را باز تولید می کند. با وجود هزینه در احداث، کاشت و نگهداری گونه های نسبتاً متنوع گیاهی کار شده، متأسفانه طرح هویت سایت را مخدوش و مورد تعرض قرار داده و دره کن را نابود کرده است. در صورتی که به نظر می رسد مداخلات حداقلی در ایمن سازی دره و بهره گیری از مؤلفه های طبیعی و منظر ساز سایت شنی و صخره ای دره کن می توانست نقطه اتکاء طراحی در احیاء منظر آن باشد (تصویر ۴).

تصویر ۳: آغاز تخریب بستر رودخانه و اجرای بوستان جوانمردان (۱۳۹۰/۰۱/۰۷) و اجرای فاز بعدی پروژه بالاتر از بزرگراه همت که با تخریب منظر رودخانه و ایجاد فضای بی‌هویت و نازیبا همراه است. مأخذ: آرشیو پژوهشکده نظر، مهندسين مشاور آتك.

Pic3: The beginning of the riverbed destruction and implementation of Javanmardan Park (27.03.2011) and implementation of the next phase of the project over the Hemmat highway accompanied by river landscape destruction that has led to an unidentified and unseemly space. Source: Archive of Nazar research center, Atek Consulting Engineers.

تصویر ۳
Pic3

نتیجه‌گیری | قیاس میان اهداف و سیاست‌های مورد نظر طرح‌های بالادست در ساماندهی رودخانه و تبدیل آن به محور گردشگری شهر تهران با اقدامات صورت گرفته و نتیجه آن در بوستان «جوانمردان ایران»، نشان داد که دو عامل اصلی موجب شکست پروژه در پاسخگویی به دو هدف اصلی تعریف پروژه (حفظ کیفیت طبیعی رودخانه کن به عنوان یکی از مهمترین عناصر طبیعی شهر و ایجاد تشخیص، هویت و خوانایی در امتداد رودخانه) شد: نخست عدم درک مشاور در شناخت ارزش‌های منظرین سایت و عناصر منظرساز رودخانه کن و دوم عدم تجربه تکنیکی کافی در طراحی و اجرای پروژه معماری منظر در بستر دره‌ای و رودخانه‌ای است. دو عاملی که در کنار یکدیگر موجب نابودی رودخانه شد. در صورتی که در نخستین گام‌های شکل‌گیری و تعریف پروژه در بدنه کارشناسی و مدیریتی شهر تهران احیاء و بهره‌گیری از پتانسیل‌های این رودخانه در شکل‌دهی به محور گردشگری مورد نظر بوده است. در واقع اقدامات مشاور طراح به تحمیل منظر و هویتی غیر از منظر و هویت رودخانه کن به بستر طرح انجامیده و منظر جدید را جایگزین منظر طبیعی و با ارزش رودخانه کن کرده است. منظری که هدف اولیه تعریف پروژه در اسناد بالادست، حفظ و احیاء آن منظر بوده است. در اینجا انگشت اتهام را باید در گام نخست به سمت شرکت مشاور فعال در حوزه معماری منظر برد. جایی که عدم درک مشاور از ارزش‌های منظرین رودخانه کن، موجب از دست رفتن فرصتی تاریخی در احیاء و ساماندهی رودخانه و حفظ یکی از با ارزش‌ترین مناظر طبیعی-فرهنگی شهر تهران شد و با بی‌مسئولیتی با اجرای پروژه‌ای غیرقابل دفاع همه ارزش‌های منظرین آن را به نابودی کشید. در حالی که مسلماً واقف به این مسئله بوده است که رسیدن به این نقطه از مدیریت شهری تهران بر حفظ ارزش‌های طبیعی و تفریحی رودخانه کن خود با گذار از نابودی‌های فراوان همراه بوده و این یک دستاوردی تاریخی در مدیریت و سیاست‌گذاری کلان شهر تهران محسوب می‌شود. در گام بعد انگشت اتهام به سمت بدنه میانی مدیریتی شهری می‌رود جایی که با عدم درک ارزش فضایی و منظرین رودخانه کن برخوردی سطحی با پروژه شده است: نخست سهل‌انگاری در انتخاب و راهبری مشاور طرح و دوم مداخلات بخشی و برنامه‌ریزی نشده در مراحل ساخت و بهره‌برداری از پروژه که زمینه اغتشاش فضایی را در پروژه مهیا ساخته است. نتیجه آنکه اجرای پروژه بوستان جوانمردان و عدم توانایی آن در پاسخگویی به اهداف احیاء و حفاظت از رودخانه کن و منظر طبیعی، فرهنگی و نقش منفی آن در نابودی رودخانه کن، نشان داد که بدنه جوان معماری منظر ایران هنوز راه درازی در فرهنگ‌سازی و ورود به بدنه حرفه‌ای و مدیریتی فعال بر پروژه‌های معماری منظر کشور دارد.

پی‌نوشت

۱. از جمله طرح تفصیلی منطقه ۲۲، طرح ساماندهی ارتفاعات ۱۴۰۰-۱۸۰۰، طرح مطالعات پایه رودخانه کن واقع در محدوده منطقه ۵، طرح راهبردی توسعه محلات منطقه ۲۲ و طراحی شهری-محیطی باغات کن.
۲. با تقسیم مسیر رودخانه به ۳ ناحیه (بالای پل همت، بین پل همت و پل رسالت و جاده تهران-کرج) به ارائه سیاست، اقدامات و در نهایت برنامه و طراحی شهری، منظرآرایی و معماری در حوزه‌ها و بخش‌های مختلف رودخانه کن پرداخت (مهندسين مشاور آرمانشهر، ۱۳۸۸).

فهرست منابع

- صابری، امیر. (۱۳۹۰). سیلاب و شهرسازی در تهران، تهران: انتشارات رویه.
- فرمانفرمایان، عبدالعزیز. (۱۳۴۵). طرح جامع تهران؛ مرحله اول- تدوین ایده کلی- جلد سوم- ایده کلی شهرسازی. تهران: سازمان برنامه.
- مهندسين مشاور آتك. (۱۳۶۸). طرح جامع ساماندهی تهران، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
- مهندسين مشاور آتك. (۱۳۹۰). گزارش پیشرفت کار بوستان جوانمردان ایران، تهران: شهرداری منطقه ۲۲.
- مهندسين مشاور آرمانشهر. (۱۳۸۸). طرح ساماندهی رودخانه و مسیل کن و فضاهای پیرامون، تهران: نهاد برنامه‌ریزی توسعه شهر تهران.
- مهندسين مشاور بوم‌سازگان. (۱۳۸۵). طرح جامع تهران (۱۳۸۵)؛ چکیده نتایج و دستاوردهای اصلی، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی- شهرداری تهران.
- مهندسين مشاور بوم‌سازگان. (۱۳۸۵). طرح‌های موضوعی و موضوعی طرح جامع تهران (۱۳۸۵)، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی- شهرداری تهران.

The gap between the objectives and strategies outlined in the organizing plan for Kan River valleys in local and thematic master plan of 2006 and organizing plan of Kan River valley and its surrounding by Armanshahr consulting engineers and major and minor policies of Atak consulting engineers as the major plan of this project are mainly discussed in this paper.

Having compared the policies and purposes of upstream plans in organizing of Kan River valley and transforming it into a tourism zone of Tehran city and its obtained results in “Javanmardan Iran”, two main factors are recognized for failure of project definition (Maintaining the natural quality of the valley as one of the most important elements of the city and creating personality, identity and visibility alongside the river). The first factor counts for lack of understanding of consultant designers in recognizing landscape values of the site and landscaping elements of Kan river valley while the second one roots from lack of sufficient technical experience in the design and implementation of landscape architecture in the river bed. While utilizing the river valley potential and generating a tourism zone was primarily planned in the early stages of development and project definition and management. In fact, the designers’ impose landscape and non-landscape identity while changing the valuable natural landscape; a landscape which was aimed for regeneration and conservation.

Keywords | Kan River valley, Javanmardan Park, Organizing plan of Kan River.

Reference list

- Armanshahr consulting engineers. (2009). *Organizing plan for Kan River valley and stream and its surrounding area*, Tehran: Institution of Tehran development plan.
- Atek consulting engineers. (1989) *Master organizing plan of Tehran*, Tehran: Ministry of housing and urban development
- Atek consulting engineers. (2011). *Javanmardan Park progress report*, Tehran: Municipality of the 22nd district.
- Boom Sazgan consulting engineers. (2006) *Comprehensive plan of Tehran (2006); Abstract of results and main achievements*, Tehran: Ministry of Housing and Urbanism-Municipality of Tehran.
- Boom Sazgan consulting engineers. (2006). *Local and thematic plans of comprehensive plan of Tehran (2006)*, Tehran: Ministry of Housing and Urbanism-Municipality of Tehran.
- Farmanfarmaian, A. (1966). *Comprehensive plan of Tehran; first phase - general idea - third volume - urbanism general idea*. Tehran: planning organizing.
- Saberi, Amir. (2011). *Floodwater and urbanism in Tehran*, Tehran: Raviyeh Publications.

تصویر ۲
Pic2

Imposed or Natural Identity? Javanmardan Park, Landscaping in Kan Valley

Ayda Alehashemi, Ph.D. in Landscape Architecture,
ayda.alehashemi@yahoo.com

Yousef Bagheri, M.A. in Landscape Architecture, University
of Tehran,
yousefbagheri788@yahoo.com

Erfan Akhavan, M.A. in Landscape Architecture, University
of Tehran,
erfan.akhavan@gmail.com

تصویر ۲: دخالت حداکثری در منظر اصلی
سایت رودخانه و تحمیل یک هندسه و منظر
نامتجانس به آن که به صورت کاملاً غیر
حرفه‌ای و ناپخته صورت گرفته است.
مآخذ: آرشیو پژوهشکده نظر.

Pic2: Maximum maximum
interference in river landscape
and unprofessional imposition of
a heterogeneous geometry and
landscape. Source: Archive of Nazar
research center.

Abstract | The streams and river valleys of southern hillside of Alborz Mountains have created a special geographical and topographical situation for Tehran city. The rigid and confined approach in confronting river valleys of Tehran in development plans of 1968 has ignored their structural role in providing a city life. It has changed these rivers into a disposal channel for surface water, sewage and a dangerous spot in Tehran city. In master Plan of Tehran (2006), potential river valleys in shaping and defining the spatial organizing of tourism zones Tehran was on the agenda of urban management. Kan River Valley was assigned a tourism element of the city and an organizing plan for the river was legislated. Javanmardan Park along Kan River valley, located between Hemmat and Hakim highways, within the 5th and 22nd district, was projected and implemented as a product of these policies.

Today, after more than 3 years of implementation, the questions on transformation of this significant project into one of the worst parks is still queried. Why a project on this scale with a special emphasis of upstream documents and urban management happen to fail in the end? Why with regeneration aims of river valley, this project is not only successful in attracting audiences, but also changing to a factor in the destruction of the natural and cultural identity of the river valley?

This article explains the reasons why Javanmardan Park ignored the primary purposes of organizing and generation based on existing documents and the process of definition, planning, design and implementation.